

**Sekretariat
Savjeta
za konkurentnost**

* Projekat podržan od strane Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) u saradnji sa Vladom Ujedinjenog Kraljevstva: Unapređenje javno – privatnog dijaloga

Rodna analiza Programa za unapređenje konkurentnosti privrede 2019-2022

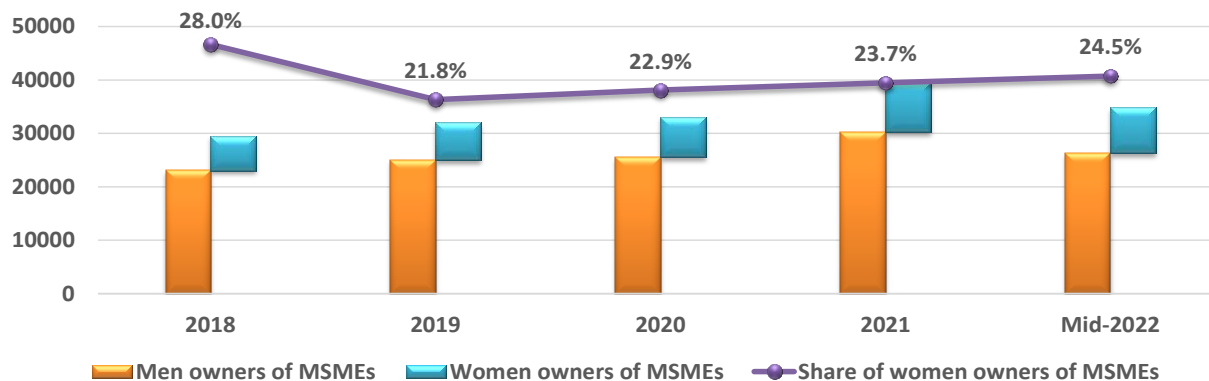
februar, 2023. godine

Uvod: žensko preduzetništvo u Crnoj Gori

Žene i muškarci u Crnoj Gori uživaju jednaka prava. Međutim, institucionalno i regulatorno okruženje, kao i politike, drugačije utiču na žene i muškarce. Istorija diskriminacije, usađeni rodni stereotipi i dominantne rodne uloge dovode do rodnih nejednakosti. Ta nejednakost je posebno vidljiva u privredi, gdje je početkom 2022. godine poslovalo samo 8,462 privredna društva (24.45%)¹ u većinskom ženskom vlasništvu koja su zapošljavala 20,376 radnika. Ovaj rezultat pokazuje povećanje broja privrednih društava u vlasništvu žena za 8.45% u poređenju sa 2011. godinom, kada je u Crnoj Gori poslovalo samo 3,021 privredno društvo (16%) u većinskom vlasništvu žena. Razvojni kapacitet ovih privrednih društava se najviše vidi u broju zaposlenih jer u poređenju sa 2011. godinom, u 2022. godini privredna društava u većinskom vlasništvu žena su zapošljavala 44% više radnika.

U Crnoj Gori je u posljednjih pet godina otprilike jedna četvrtina zaposlenih samozaposlena, dok manje od 20 odsto njih čine žene². Kada su u pitanju podaci o preduzetnicima i preduzetnicama u Crnoj Gori, evidentan je rast broja registrovanih žena preduzetnica tokom 2022. godine, i to za 0,8% u odnosu na prethodnu godinu.

Grafikon 1: Preduzetnici u Crnoj Gori

Indeks rodne ravnopravnosti u domenu „novca“ mjeri nejednakost u pogledu opšte ekonomske situacije, gdje je rodna neravnopravnost manja nego u pogledu pristupa finansijskim resursima, gdje je rodna neravnopravnost veća.³ Analiza Sekretarijata Savjeta za konkurentnost (SCC) pokazuje da privredna društva kojima upravljaju žene još uvijek imaju problema kod pristupa finansijama⁴. S tim u vezi, trebalo bi dodatno istražiti da li su razlog tome slaba kreditna sposobnost i/ili nedostatak informacija o

¹ Podaci Uprave prihoda i carina

² RCC (2022) Women’s entrepreneurship in the Western Balkans: stocktaking on constraints and good practices

³ Indeks rodne ravnopravnosti,

https://www.me.undp.org/content/montenegro/en/home/library/womens_empowerment/GEI2019.html

⁴ SCC Mapa puta ka rodno odgovornoj investicionoj klimi u Crnoj Gori

kreditiranju. Prethodno navedeno doprinosi da su ova privredna društva u nepovoljnijoj poziciji, posebno u slučajevima kada ne postoji adekvatan kolateral ili kontrola nad imovinom, što je najčešće slučaj sa ženama u Crnoj Gori.

Program za unapređenje konkurentnosti privrede

Program za unapređenje konkurentnosti privrede, koji implementira Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, ima za cilj podsticanje razvoja postojećih procesa, proizvoda i usluga, u cilju jačanja konkurentnosti i izvoznog potencijala mikro, malih i srednjih privrednih društava kroz unapređenje produktivnosti i profitabilnosti uz zadržavanje postojećih i otvaranje novih radnih mjesta. Programom je predviđeno sprovođenje programskih linija finansijske i nefinansijske podrške. Sredstva za ovaj vid podrške se dodjeljuju putem otvorenog postupka dodjele bespovratnih sredstava kroz otvoreni Javni poziv, odnosno do utroška raspoloživih sredstava za programsku liniju.

Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2019. godinu nije imao posebne podsticaje za žene i nema precizne statistike podijeljene po polu. Direktor za unapređenje konkurentnosti je ipak izračunao broj odobrenih aplikacija za privredna društva u vlasništvu žena, od ukupno odobrenih aplikacija za Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2019 godinu. U tabeli u nastavku dat je pregled raspodjele sredstava.

Tabela 1: Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2019. godinu

Programska linija	Broj odobrenih aplikacija	Od čega žene	% odobrenih aplikacija žene
Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda	71	13	18
Programska linija za modernizaciju prerađivačke industrije	6	0	0
Programska linija za razvoj klastera	10	4	40
Programska linija za podsticaj proizvodnih procesa	9	2	22
Programska linija za razvoj zanatstva	1	1	100
Programska linija za unapređenje inovativnosti	23	7	30
Programska linija za razvoj direktnih investicija	7	1	14
Nefinansijska podrška			
Programska linija za razvoj preduzetništva	19	8	42
Programska linija za pružanje mentoring usluga	23	6	26
Ukupno	169	42	25

Izvor: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Direktor za unapređenje konkurentnosti, 2019

Iz tabele se može zaključiti da su žene u najvećem dijelu podržane nefinansijskim uslugama, namijenjenim za građenje kapaciteta za razvoj preduzetništva i kroz program za razvoj klastera. Najmanju podršku

tokom godine su dobile za modernizaciju prerađivačke industrije i direktnih investicija. Imajući u vidu da nema informacija o tačnim iznosima odobrene podrške, nije moguće raditi analizu procenta sredstava koja su izdvojena za podršku biznisa u vlasništvu žena u 2019. godini.

Kroz Program za unapređenje konkurentnosti privrede u 2020. i 2021. godini, privredna društva u vlasništvu žena od minimum 50% su dobijale posebne podsticaje, jer su maksimalne podrške išle i do 80% opravdanih troškova bez PDV-a.

U 2020. godini privredna društva u vlasništvu žena su imala najveću podršku kroz:

- Programsku liniju za razvoj zanatstva (100% od svih prijava su privredna društva u vlasništvu žena) i
- Programsku liniju za podršku malim ulaganjima, kroz broj podržanih aplikacija (od odobrenih prijava 57% su privredna društva u vlasništvu žena) i u odobrenom iznosu (62% od ukupne vrijednosti programske linije).

S obzirom da je 2020. godina bila pandemijska godina, digitalizacija procesa je postala prioritet Vlade Crne Gore. U tom smislu, od ukupnog broja aplikacija za Programsku liniju za podršku digitalizaciji, 38% aplikacija je odobreno za privredna društva u vlasništvu žena, dok je 44% ukupnih sredstava odobreno za isti segment. Ovaj podatak ukazuje da Vlada Crne Gore teži ka balansiranoj raspodjeli javnih finansija za prilagođavanje privrede na krizu uzrokovanu pandemijom Covid-19.

Tabela 2: Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2020. godinu

Programska linija	Ukupno odobrenih aplikacija	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	% odobrenih aplikacija	Iznos dodijeljene podrške EUR	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	% odobrenog iznosa
Programska linija za unapređenje inovativnosti	49	13	27.00	172,017.29	58,660.62	34.10
Programska linija za podršku malim ulaganjima	42	24	57.00	89,357.52	55,426.64	62.03
Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda	127	38	30.00	493,362.50	162,282.00	32.89
Programska linija za podršku digitalizaciji	55	21	38.00	177,304.53	77,201.53	43.54
Programska linija za podsticaj cirkularne ekonomije	1	0	0.00	4,830.00	-	0.00
Programska linija za modernizaciju prerađivačke industrije	2	0	0.00	39,931.90	-	0.00
Programska linija za razvoja klastera	7	0	0.00	73,894.40	-	0.00
Programska linija za podsticaj proizvodnih procesa	9	2	22.00	721,535.32	72,457.00	10.04

Programska linija	Ukupno odobrenih aplikacija	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	% odobrenih aplikacija	Iznos dodijeljene podrške EUR	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	% odobrenog iznosa
Programska linija za razvoja zanatstva	2	2	100.00	2,870.91	2,870.91	100.00
Programska linija za razvoja direktnih investicija	1	0	0.00	96,000.00	0	0.00
Ukupna finansijska podrška	295	100	33.90	1,871,104.37	428,898.70	22.92
Nefinansijska podrška						
Programska linija za razvoj preduzetništva	11	3	27.00			
Programska linija za pružanje mentoring usluga	12	5	42.00			
Ukupna nefinansijska podrška	23	8	34.78			
Ukupno	318	108	33.96	1,871,104.37	428,898.70	22.92

Izvor: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Direktorat za unaprjeđenje konkurentnosti, 2020

Programska linija za razvoj direktnih investicija se nije realizovala tokom 2020. godine, a Program je dozvoljavao prelivanje kroz budžetske linije što je omogućilo da se za prva tri programa realizuju više od planiranih sredstava.

Situacija je slična i u 2021. godini, s obzirom da je nefinansijska podrška opet najčešća kod privrednih društava u vlasništvu žena i to:

- Programska linija za pružanje mentoring usluga (83%) i
- Programska linija za razvoj preduzetništva (62.5%).

Kada je finansijska podrška u pitanju, privredna društva u vlasništvu žena najviše su bili korisnici:

- Programske linije za podršku digitalizaciji (50%) apsorbujući 57.3% od ukupno odobrenog iznosa i
- Programske linije za podršku malim ulaganjima (43%).

U programima koji omogućavaju rast i razvoj kao npr. Programska linija za modernizaciju proizvodnih procesa, podrška privrednim društvima u vlasništvu žena je jako niska - 22.22%, dok kod programa koji mogu osigurati ženskim privrednim društvima ulaz na nova tržišta preko usklađivanja sa međunarodnim standardima - procenat odobrenih aplikacija je 26.47%.

Tabela 3: Program za unaprjeđenje konkurentnosti privrede za 2021. godinu

Programska linija	Ukupno odobrenih aplikacija	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	% odobrenih aplikacija	Iznos dodijeljene podrške EUR	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	% odobrenog iznosa	Ukupno opredijeljeni budžet
Programska linija za podršku malim ulaganjima	127	55	43.31	569,331.35	246,924.62	43.40	650,000.00
Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda	34	9	26.47	114,785.00	30,480.00	26.60	250,000.00
Programska linija za podršku digitalizaciji	16	8	50.00	95,844.42	54,940.00	57.30	400,000.00
Programska linija za podsticaj cirkularne ekonomije	1	0	0.00	4,628.40	0	0.00	200,000.00
Programska linija za modernizaciju proizvodnih procesa	9	2	22.22	343,820.40	38,089.09	11.10	1,500,000.00
Ukupna fin. podrška	187	74	39.57	1,128,409.57	370,433.71	32.80	3,000,000.00
Programska linija za razvoj preduzetništva	8	5	62.50				
Programska linija za pružanje mentoring usluga	6	5	83.33				
Ukupna nefinans.podrška	14	10	71.43				
Ukupno	201	84	41.79	1,128,409.57	370,433.71	32.80	3,000,000.00

Izvor: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Direktorat za unapređenje konkurentnosti, 2021

Trendove koje smo identifikovali u 2020. i 2021. godini nastavljaju se i u 2022. godini.

Programske linije **nefinansijske podrške** su bile predmet korišćenja od strane privrednih društva koja su dominantno u vlasništvu žena i to:

- Programska linija za razvoj preduzetništva (57.14%)
- Programska linija za pružanje mentoring usluga (40.91%)

Analiza programa **finansijske podrške** upućuje na sljedeće zaključke:

- Programska linije za podršku digitalizaciji su prepoznate od strane žena kao prilika za unapređenje konkurentnosti, pa je u 2022. godini 52.78% aplikacija podnijeto od strane privrednih društava u vlasništvu žena, dok je vrednosno posmatrano 39% ukupnih sredstava dodijeljeno privrednim društvima u dominantno ženskom vlasništvu.

- Programska linija za početnike u biznisu pokazuje veću zainteresovanost žena nego muškarca. U 2022. godini na poziv za ovu programsku liniju se prijavio samo jedan muškarac, pa je vrednosno posmatrano stepen iskorišćenosti programske linije 83.66% od strane privrednih društava u vlasništvu žena. Popularizacija programa konkurentnosti za mlade muškarce koji žele da počnu biznis treba biti specifično ciljana, jer je sada dominantna percepcija da se samo žene podržavaju da počnu biznis kroz ovaj vid programa.
- Programska linija za nabavku opreme male vrijednosti je iskorišćena u iznosu od 40.42% od ukupno odobrenih sredstava, od strane privrednih društava čiji su osnivači žene. Upoređujući istu programsku liniju koja je realizovana godinu dana ranije (2021. godina) izvodi se zaključak da je veći iznos sredstava (24.3%) dodijeljen privrednim društvima u dominantno ženskom vlasništvu.
- Ono što je zabrinjujuće je, da potencijal za rast i razvoj kroz internacionalizaciju ženskih privrednih društava, je ograničen u 2022 i zbog toga što je Programska linija za podršku internacionalizaciji imala samo jednu aplikaciju od strane kompanija u vlasništvu žena koja je odobrena, a za uvođenje međunarodnih standarda je bilo zainteresovano 17 kompanija u vlasništvu žena, gdje je ukupno odobreni iznos podrške bio 21.68%.

Tabela 4: Program za unaprjeđenje konkurentnosti privrede za 2022. godinu

Programska linija	Broj odobrenih aplikacija	Odobreno ženama vlasnicama	% odobrenih aplikacija žene	Opredijeljeni budžet	Iznos dodijeljene podrške	Dodijeljeno ženama vlasnicama	% odobrenog iznosa za žene
Programska linija za nabavku opreme velike vrijednosti	21	6	28.57	1,000,000.00	797,263.24	280,049.45	35.13
Programska linija za nabavku opreme male vrijednosti	178	71	39.89	1,000,000.00	759,858.84	307,104.80	40.42
Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda	75	17	22.67	250,000.00	225,415.00	48,880.00	21.68
Programska linija za podršku digitalizaciji	36	19	52.78	400,000.00	215,951.94	84,379.94	39.07
Programska linija za podsticaj cirkularne ekonomije	0	0	0	200,000.00	0.00	0.00	0
Programska linija za podršku internacionalizaciji	9	1	11.11	100,000.00	16,248.63	1,000.00	6.15
Programska linija za početnike u biznisu	5	4	80.00	50,000.00	12,963.23	10,845.68	83.66
Ukupno finansijska podrška	324	118	36.42	3,000,000.00	2,027,700.88	732,259.87	36.11
Nefinansijska podrška							
Programska linija za pružanje mentoring usluga	22	9	40.91				

Programska linija za razvoj preduzetništva	7	4	57.14				
Ukupno nefinansijska podrška	29	13	44.83				
Ukupno	353	131	37.11	3,000,000.00	2,027,700.88	732,259.87	36.11

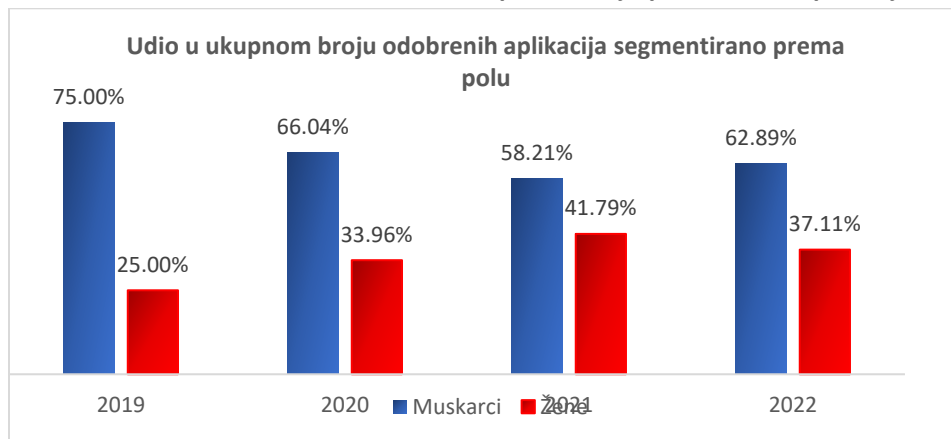
Izvor: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Direktorat za unapređenje konkurentnosti, 2022

Zaključak

Podrška privrednim društvima koja su u većinskom vlasništvu žena raste.

Kako grafikon 2 pokazuje, u 2019. godini, od ukupnog broja odobrenih aplikacija, 25% su nosioci bile žene, a procenat je rastao naredne dvije godine, na 34% u 2020. godine i u 2021. godini je dostigao 42%. Sve ovo potvrđuje i SCC istraživanje u 2021. godini, koje je pokazalo da su privrednih društava u vlasništvu žena sklopila više ugovora za finansiranje sa lokalnim samoupravama i državnom upravom, od privrednih društava kojima upravljaju muškarci⁵. Ovo govori da rodno targetirane mjere za žensko preduzetništvo omogućavaju bolji pristup finansijama. U 2022. godini broj odobrenih aplikacija je nešto niži i iznosio je 37,1%.

Grafikon 2: Udio muškaraca i žena u ukupnom broju prihvaćenih aplikacija

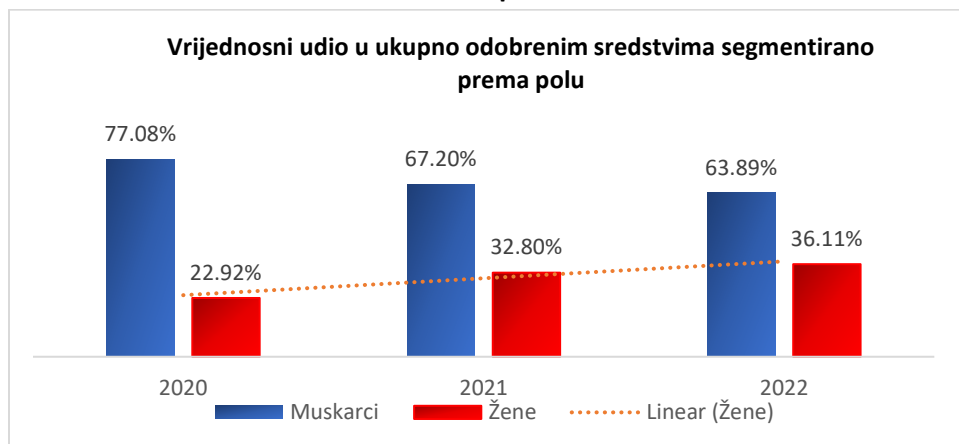
Izvor: Vizuelizacija SCC na osnovu podataka Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma, Direktorat za unapređenje konkurentnosti, 2019-2022

Obim podrške preduzećima koja su u vlasništvu žena raste.

⁵ Ibid.

To vidimo iz evidencije Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma za 2020. godinu, 2021. godinu i 2022. godinu, od kada su dostupni podaci o odobrenim sredstvima podijeljeni po polu. Grafikon 3 nam pokazuje da su žene u 2020. godini ostvarile udio od 23% u ukupno odobrenim sredstvima iz Programa za unapređenje konkurentnosti privrede, a već u 2021. godini taj procenat je porastao i ostvarile su udio od 33%, od ukupno odobrenih sredstava iz Programa za unapređenje konkurentnosti privrede za 2021. godinu. U 2022. godini evidentan je ponovni rast udjela u ukupno odobrenim sredstvima i isti je iznosio 36%.

Grafikon 3: Udio muškaraca i žena u ukupnim odobrenim sredstvima

Izvor: Vizuelizacija SCC na osnovu podataka Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma, Direktorat za unapređenje konkurentnosti, 2020-2022

Privredna društva u većinskom vlasništvu žena se u većem broju prijavljuju za nefinansijsku podršku (71% u grupi odobrenih prijava za nefinansijsku podršku su od žena vlasnica privrednih društava).

Ovaj trend u 2022. godinu opada na 45% što znači da su, tokom godine date preporuke da se informišu i privredna društava u većinskom muškom vlasništvu, bile prihvaćena i sprovedena od strane nadležnog ministarstva.

U grupi odobrenih zahtjeva za finansijsku podršku 40% su zahtjevi koje su podnijele vlasnice privrednih društava u 2021. godini dok je u 2022. godini taj procenat nešto manji i iznosio je 36%.

Žene traže mnogo manje sredstava od muškaraca ali se trend povećava.

U toku 2020. godine 23% od ukupno odobrenih sredstava je dodijeljeno privrednim društvima u vlasništvu žena. U 2021. godine taj trend raste na 33%, dok je u 2022. godine taj procenat iznosio 36%.

Pozitivan trend je uočen kod Programске linije za podršku digitalizaciji gdje privrednih društava u većinskom vlasništvu žena imaju veće učešće i dobiju više sredstava svake godine (38% od ukupno odobrenih aplikacija su od privrednih društava sa većinskom vlasništvu žene u 2020., a taj procenat je bio 57% u 2021. godine i 53% u 2022.godine).

Sekretarijat
Savjeta
za konkurentnost

* Projekat podržan od strane Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) u saradnji sa Vladom Ujedinjenog Kraljevstva: Unapređenje javno – privatnog dijaloga

Posmatrano u apsolutnim vrijednostima, najveći obim podrške privrednim društvima koja su u dominantno ženskom vlasništvu, iznosio je 307,104.00€ u 2022. godini (38% od ukupnog iznosa sredstava finansijske podrške) i odnosio se na programsku liniju za nabavku opreme male vrijednosti. Ista situacija je bila i u 2021. godini kada je odobreno 246.924,62€ (što predstavlja 67% ukupno odobrene finansijske podrške za privredna društva u dominantnom vlasništvu žena).

U 2022. godini značajno dostignuće je učešće žena preduzetnica u programskoj liniji za nabavku opreme velike vrijednosti, sa učešćem od 29% brojčano gledano, odnosno 35% od ukupnog budžeta za ovu liniju je dodijeljeno privrednim društvima koja su u dominantnom ženskom vlasništvu. Navedena linija nije postojala prethodnih godina, iz kog razloga ne postoji uporedna analiza.

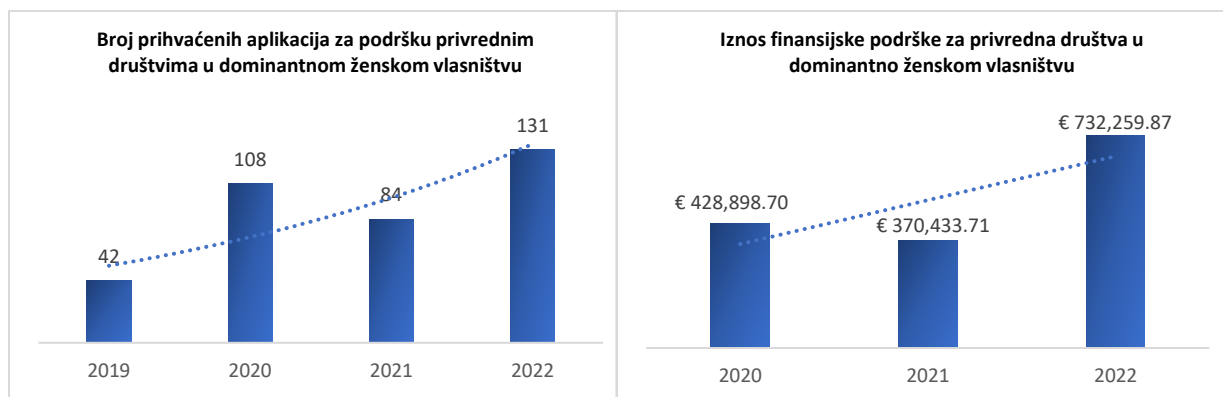
Privredna društva koja su u većinskom vlasništvu žena najmanje se interesuju za Program podsticanja cirkularne ekonomije (implementacija je bila 0% u 2021. i 2022. godinu).

Ovo može biti iz nekoliko razloga: nedostatak svijesti i znanja šta je cirkularna ekonomija; kako i koji vid cirkularne ekonomske aktivnosti se podržavaju programom. Niska svijest o cirkularnoj ekonomiji je problem i kod privrednih društava koja su u većinskom vlasništvu muškaraca jer je ovim programom bila odobrena samo jedna aplikacija u 2021. godini, a u 2022. godinu nije odobreni nijedna.

Razloga za optimizam ima

Kao što je prikazano na grafiku 4, u 2022. godini je prihvaćena 131 aplikacija za ponuđene vidove podrške što je povećanje od 56% u odnosu na 2021. godinu kada su prihvaćene 84 aplikacije. **Posmatrano sa stanovišta vrijednosti dodijeljene finansijske podrške, u 2022. godini je dodijeljeno 732,259.87€ za sve programe podrške što je 98% više u odnosu na 2021. godinu kada je iznos finansijske podrške bio 370,433.71€.** Svi navedeni podaci se odnose na podršku dodijeljenu privrednim društvima koja su u dominantnom vlasništvu žena.

Grafikon 4: Pregled broja aplikacija i vrijednosti podrške po godinama:

Izvor: Vizuelizacija SCC na osnovu podataka Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma, Direktorata za unapređenje konkurentnosti, 2020-2022

Preporuke

Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma bi trebalo ispitati zašto se privredna društava u većinskom vlasništvu žena i dalje u većoj mjeri ne prijavljuju za finansijsku podršku. Razlog može biti nedostatak ambicije ili samopouzdanja, ali može biti i da kriterijumi ili procedure prijavljivanja za finansijsku podršku nijesu usklađena sa kapacitetima privrednih društava u većinskom vlasništvu žena. U tom smislu, nadležno ministarstvo bi trebalo da radi na jačanju samopouzdanja kod žena u ekonomiji, da razvija njihove ambicije i dâ podršku razvoju ideja i planova za razvoj privrednih društava na čijem čelu su žene.

Dodatno, potrebno je raditi na tome da se probudi svijest da su žene stub cirkularne ekonomije i u tom pravcu da finansira mjere koje omogućavaju rast i razvoj onoga što žena već radi u našem društvu i u ekonomiji. Jer cirkularna ekonomija je vezana za tradicionalnu ulogu žene u domaćinstvu. Žena je ta koja od stare izradi novu odjeću ili proizvodi posteljinu, više puta upotrijebi ambalažu za proizvodnju proizvoda što jeste suština cirkularne ekonomije.

Sa druge strane, ukoliko analiza procesa prijavljivanja, kriterijuma i procedura pokaže da je to jedan od razloga zašto privredna društva u većinskom vlasništvu žena manje učestvuju u programima za finansijsku podršku, onda je potrebno izmijeniti kriterijume i revidirati procedure i obrasce koji se koriste. Sve ovo sa ciljem da im se omogući da se direktno povežu sa linijama koje doprinose rastu i razvoju sopstvenih privrednih društava (modernizacija, rad po međunarodnim standardima itd.). Na taj način omogućićemo i bolje iskorišćavanje programskih linija za unapređenje konkurentnosti.

S obzirom da pristup finansijama predstavlja jednu od najvećih barijera razvoju ženskog preduzetništva, potrebno je povećati obezbjeđenje kapitala za njihov biznis. Manja ulaganja nijesu uvijek dovoljna kako bi postigli cilj, a to je da privredna društva u vlasništvu žena unaprijede svoje poslovanje. Mentorska podrška

**Sekretariat
Savjeta
za konkurentnost**

* Projekat podržan od strane Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) u saradnji sa Vladom Ujedinjenog Kraljevstva: Unapređenje javno - privatnog dijaloga

za programe direktnih investicija, modernizaciju proizvodnje i internacionalizacije može biti jedna uspješna strategija.

Internationalizacija predstavlja polje za rad sa preduzetnicama. Po prvi put se ova linija pojavila u 2022. godini, ali je stepen iskorišćenosti navedene linije bio izuzetno nizak – samo jedna aplikacija je bila odobrena za privredno društvo u dominantnom vlasništvu žene sa dodijeljenom podrškom od svega 1,000€. Program za unaprjeđenje konkurentnosti u privredi treba da poveže mjere - pristup tržišta, povezivanje sa međunarodnim kompanijama i sl. kako bi podstaknula zainteresovanost za uvođenje međunarodnih standarda i internacionalizaciju poslovanja.